

A LEGNAGYOB BOLOND

**Írta
RÁKOSI JENŐ**

AMTAK Bt, 2025

Cop. AMTAK Bt, 2025

Felelős szerkesztő: Varsányi József

Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u. 6/B.

06 20 218 6762 amtakbt@gmail.com

www.amtak.hu

Látogasson el webáruházunkba, és böngésszen!

ISBN 978-615-6907-58-5

Készült: AMTAK Bt, Budaörs

Tartalom

I. FEJEZET. (Pipiske kisasszony.)	5
II. FEJEZET. (Persze Celesztin úr.)	19
III. FEJEZET. (Egy haldokló ember.)	31
IV. FEJEZET. (A testamentom.).....	48
V. FEJEZET. (Két bolond.).....	60
VI. FEJEZET. (Politika.).....	71
VII. FEJEZET. (A gyermekekért.)	80
VIII. FEJEZET. (A medvehajtó levele.)	92
IX. FEJEZET. (A vámnál.).....	102
X. FEJEZET. (Persze Celesztinéknél.).....	116
XI. FEJEZET. (Két zsandár és egy medve.)	129
XII. FEJEZET. (Frajlain Pipiske.)	138
XIII. FEJEZET. (A tűkör előtt.).....	145
XIV. FEJEZET. (A hogy az isten intézkedik.).....	157
XV. FEJEZET. (Pipiske nyomra akad.)	165
XVI. FEJEZET. (Két fiatal ember beszélget.).....	176
XVII. FEJEZET. (Az Olzingerben.)	191
XVIII. FEJEZET. (A fogoly társak.).....	202
XIX. FEJEZET. (A medvehajcsár viszontagságai.).....	212
XX. FEJEZET. (Viknyédy futása.).....	223
XXI. FEJEZET. (A kis szőke leány.).....	235
XXII. FEJEZET. (A kormányzó úr bálján.).....	252

XXIII. FEJEZET. (Két lámpa a sötét éjszakában.).....	267
XXIV. FEJEZET. (Ifjabb és idősb Czachradnicsek Vendel.)	273
XXV. FEJEZET. (Pipiske és Elemér gróf.)	280
XXVI. FEJEZET. (A bolondok.).....	296
XXVII. FEJEZET. (Ismét kopogás.)	308
XXVIII. FEJEZET. (A hangyás ember.)	316
XXIX. FEJEZET. (A hogy az isten intézkedik.).....	323
XXX. FEJEZET. (Egy test a vízben.)	340
XXXI. FEJEZET. (Ernesztina kisasszony.)	349
XXXII. FEJEZET. (Elemér és Béla.)	356
XXXIII. FEJEZET. (A legnagyobb bolond.)	360
BEFEJEZÉS.....	371

I. FEJEZET.

(Pipiske kisasszony.)

Különféle bolondokról lesz ebben az elbeszélésben szó, de tartok tőle, a szerző intenciói ellenére is eldöntetlen fog maradni, melyik a sok közül a legnagyobb bolond. Mert ez is csak relativ fogalom s többé-kevésbbé voltaképpen mindnyájan bolondok vagyunk, a kik itt lent bolyongunk ezen a maga is bolygó vakcsillagon. Nincs talán szó, melyet itéletképen sűrűbben használnánk, mint ez a szó «bolond». Lear király mindenét elajándékozta, címeit, rangját, királyságát. Ez az egy cím, mely veleszületett, rajta is tapadt s a «bolond» mondta meg neki, hogy mindenéből csak erre a szóra való jussa maradt meg. Nincs jobb kifejezés, mint a magyar nyelv, a mely a passziót úgy fejezi ki, hogy «bolondja vagyok» (a lónak vagy az asszonynak, vagy a bornak stb.). A legboldogabb emberek a világon pedig a «jó bolondok», mert valóban ezeknek vannak legkevesebb «bolondságaik». Iparkodjatok tehát, hogy erre a sírversre tegyetek szert: «Jó bolond vala. Örködj' fölötté béke angyala.»

Pipiske kisasszony épen Kordelia szerepét játszta a próbán (egy kisvárosi színpadon) s rendkívül megindító módon szavalta a következő sorokat:

«Jó uram,
Nemzöm vagy, fölneveltél és szerettél.
A tartozást én úgy rovom le, mint
Illik s méltó: szeretlek, engedelmes
Vagyok, tisztellek mindenek fölött.
Mért mennek férjhez néném, ha mondják,
Hogy csak téged szeretnek? Én ha egykor
Tán férjhez mennék, akkor az, kivel
Jegyet váltottam, bírni fogja fél
Szerelmem', gondom' s tartozásomat.
Úgy mint néném, hogy csupán atyámat
Szeressem, férjhez nem megyek!»

Szép kék szemei ihletesen égtek, egyet cikáztak s midőn új felelete következett, melyben bizonyítja, hogy úgy beszél, a mint érez, a villámot eső követte s két nagy csepp gurult végig lány vonalakkal rajzolt arcán. Lear hiú, leánya pedig büszke. Pipiske kisasszony úgy el volt telve Kordelia lényével, hogy ostoba Learje sem tudta megzavarni ihletében. Az igazgató egy színpal mellől nézte a próbát s elégedetlenül hallgatta Pipiskét. Nagyon szépen játszik, nem nekünk való. A szeméből könnyek folynak alá s mégsem pityereg. Jeles színész lesz belőle valamikor, de kétlem, hogy ma este megindítsa a mi publikumunkat. Rettentő érzéke van az igazság iránt s nem tud komédiázni.

A míg a direktor így monologizált és gyakorlati eszével egy igen talpraesett tapasztalati igazság körül járt, addig Pipiske kisasszony befejezte jelenetét és elhagyta a színpadot. De a színpadi játék hangulata nem hagyta el őt. Szeme mélységes vizeinek kék tükre meg volt zavarva.

Nehezen árnyékolták be pillái e vizeket. Szép száját félig nyitva felejté. Nyilván érezte, hogy egy-két sóhaj pici szivéből vándorútra kél, s nem akarta a légi utasokat tartóztatni. Hova szálltak a sóhajok? A poezis hatalma uralkodott-e rajta, a melynek mint színész szolgálatában állott? Avagy szerepének van-e valamely vonatkozása magára Pipiskére?

Pipiske még nagyon fiatal s nem régen állhat Thália papi szolgálatában. Keserű Jónás igazgató úr társaságában alig néhány hónapja játsza az «első szendéket». Neve nincsen más, csak Pipiske. Rokonairól soha senkisé hallott. Magaviselete kifogástalanabb, mint a milyenek az igazgató urak a magok igazgatói érdekében kívánni szokták. A magafajtájabeli iránt rendszerint nyájas, a maga körében vidám, szives, beszédes, mindenkor szorgalmas és pontos volt. Az igazgató nagy figyelemben részesítette, a mi egyrészt ellentétben állt a véleménynyel, melyet magának a publikumra teendő hatásáról alkotott s ezért méltán feltűnt, s másrészt Pipiske kisasszonynak nem sokat használt pályatársainál, kik nemcsak a közönség, hanem az igazgató kegyében sem szerettek mással osztozkodni. Keserű Jónás úr társaságával vándorol egy siket vénasszony, a ki mindenféle, egy kollektív név alá össze nem foglalható szolgálatokat teljesít a színészek s a társaság körül, a mért valamely szerény fizetésben részesül. Az igazat megvallva, ez ócska asszonyságot nem is a szolgálatokért tartják, melyeket jelenben tesz, hanem multjáért. Szegény feje kiszolgált a színészéletet. Gyermekszerepeken kezdte, azután lett «naiv», azután «társalgó», majd «drámai szende», az évek gyarapodtával «fiatal anya»,

végül «kómika». Mikor a «matrónák» szakmájára került a sor, elhagyta az az érzék, mely színészre nézve legfontosabb: a hallás. Így jutott mostani sorsára. Pipiske jónak látta az öreg asszonynyal szövetkezni. Egymásnak ekképen kissé gyarló, de szerény igényeikhez képest elégséges támasza voltak. Kettejük fizetéséből jobb konyha, jobb szoba telt, a mi az öregre nézve fődolog volt, s Pipiske nem lakott egyedül, a mi megint Pipiskére nézve volt a fődolog.

Pipiske kisasszony, kinek szívét Kordelia sorsa kissé összefacsarta, a szinpadról az öltöző szobába ment. E szoba ablakai - levén a szinpad a nagyvendéglő nagytermében fölállítva - a kis városka nagypiaczára szolgáltak. Pipiske az ablakdeszkára könyökölt s megnedvesült szemei tekintetét az ablakon át az utcára eresztette, melyen piros orral szaladgáltak az emberek dolguk után. A hó szaporán esett. A téren a csókamadarak bátrabbjai le-leszálltak, ha találnának valami csipkedni valót. Kordelia elmerengett ezen a mindennapi látványon... Úgy nézte a csókát, ha minden alaposabb ok nélkül rátévedt a szeme, mintha soha se látott volna ilyen madarat. Azután meglátta egy átellenes ház kéményét, melyből sűrű füst gomolygott égfelé. Azt is megbámulta. Ez épenséggel nagyon is tetszett neki. Hogy tódul ki az a bolondos füst. Mi hajtja? Abból támad, hogy vizes a forgács, melyet a tűzre vetettek. Eltölti a házat, megmarja a gazdasszony szemét, azután iparkodik ki a kormos, fekete uton; úgy kóvályog, mintha csak volna is valaki vagy valami, pedig hát hol erre, hol arra hajlong a szerint, a mint a szél szárnya meglebbenti, aztán egyszerre csak semmi sincs belőle. Csak a kémény száján legénykedik,

hol mindig meg van, mintha mindig az volna, pedig sohasem ugyanaz, mert mindig más meg más karika tódul elő. És Kordelia elkezd lassan hajlongni, s valahányszor új füstkarika gomolyodik ki a kéményből, mindannyiszor biccent a fejével és szinte segít a kéménynek füstölögni. Csak biztatja, csak biztatja, s a kémény sem veszi tréfára a dolgot. Az is elkezd integetni (legalább Pipiskének úgy tetszik), két fekete szemét (füstlyukak) barátságosan meresztli a vendéglő ablakára s Pipiske integetése tempójában elkezd valamely rég hallott dalt dudolni, s csak integet a kéménynek, mely szörnyű kedvét leli a dologban s járja a táncot Pipiskével. A füst kavarog, lelecsap a ház hóval takart fedelére s ilyenkor Pipiske nagyobb kiált s biztatja táncosát: ne hagyja magát! Hajlong is erre a füst s szinte át-átugorni látszik a nagy téren Pipiskéhez; táncra szilajodik, már-már a sarkantyúja is pereg. «Cserr-cserr-cserr-cserr» hangzik előbb halkán, majd hallhatóbban. Pipiske keresi a kémény tetején a csengetyűt is, mely e pengésbe bele-beleszól, de nem látja. Pedig jól hallja, sőt mindig jobban. Arca pirulni kezd, integető feje már-már az ablakot éri, szemei a füst groteszk kavargásait kísérik, s a muzsika («cserr-cserr-cserr-cserr») egészen közel szól, a csengetyű egyre csilingel... Aztán egy erős kavargó szél támadását látja Pipiske, mely egyenesen feléje tart s egyszerre megállítja boszorkányos táncát a kéménynyel; de mire a füst magaslataiból szeme leesik a földre, addig el is robogott ablaka előtt a csilingelő négylovas szán csörgő kakasharangdíszeivel, be a vendéglő udvarába. Itt aztán lett a jövevények miatt lótás-futás, és a lótok-futók közt vala Keserű Jónás is, ő tudja miért.

Pipiske kisasszony minden valószínűség szerint kissé mélázó volt, talán épen érzélgős is, a miért aztán megesett rajta, hogy érzékei ilyen káprázatos játékba keverték, ha - nem is annyira gondolatainak, mint inkább hangulatának adta oda magát martalékkul.

Felocsudván kábultságából, a játéknak utána eresztette utolsó sóhaját s kezébe vette szerepét. Keserű Jónás úr pedig jó kedvű ábrázatát bedugta az öltöző ajtaján s meggyőződve, hogy senkit sem háborgat, beeresztette többi tetemét is. Egy párszor végig ment a szobán, kipirult kezeit dörzsölgette, egyet-egyét kanyarított a bajszán, köhentett s mindenféleképen szeretett volna beszédbe eredni Pipiske kisasszonynyal. Nem állásában, nem is szokásaiban, még kevésbé érzelmeiben volt az ok, mely mintegy tartózkodóvá s félszeggé tette, hanem nyilván abban, a miről beszélni óhajtott.

- Ugyan ne tegyen úgy Pipiske kisasszony, szólt végre, mintha még nem tudná a szerepét.

- Maga szokta mondani, direktor úr, hogy az ember a szerepét soha sem tudhatja elég jól.

- De nem magának ám! Tudja lelkem, a szereptudás a mi művészetünk alapja; ellenben mesterségünknek egyik főtámasztója a szerep nem-tudás. Az a sok nyögdécselés, szemforgatás, az a kétségbeesett kaszálás kézzel-lábbal: az mind hézagpótló komédia, a míg a sugót meg nem értjük. Közönségünk pedig, már mint a mienk itt Dárdáson, csupa művészetnek veszi. Ez neki az igazi. Azért, lássa, soha sem tudunk vígjátékkal oly nagy hatást csinálni mint

tragédiákkal. Mert a vígjátékba könnyű fürgeség, vidám gyorsaság és független, szabad természetesség kell. Honnan vegye ezt az olyan ember, a ki egy gyöngé cernaszállal van a sugólyukhoz kötve, s nem csak hogy nem szabad ezt a cernaszállat elszakasztania, hanem állandó rettegésben van, hogy valamely gyorsabb fordultnál magától szakad el a szál. A tragédiában egy pár Hamlet-lépés, egy sóhaj, egy ah s több eféle szerencsésen pótolja a hézagot és hozzá tetszik is. Ezért jobb szeretjük játszani mink, a közönség pedig jobban szereti nézni.

Pipiske kisasszony elkomolyodott. Nyilván nem először hallotta ez igazságokat, melyek azonban eddig nem fogtak rajta. Világos, hogy e szerint őt a művészet helyes útjára vitte ösztöne; de diszkrét, egyszerű, tartózkodó játéka nem versenyezhetett társainak tragikus tolokodásával s könnyen arra kárhozik, hogy föltűnés és hírnév nélkül fusson meg egy tövises pályát, mely ama kettő nélkül rosszabb az epesztő szomjúságnál.

- Maga igazán jó ember, direktor úr, hogy javíthatlanságom mellett is nemcsak el nem csap, hanem még hozzá igen lekötelező figyelemben is részesít. Ne haragudjék rám. Nem tudok másképen játszani. Igazán természetem ellen van. Sokszor föltettem már magamban, hogy rálicitállok Apollonia kisasszonyra, de mindig ki fog rajtam s aztán meg is bántam, valahányszor megpróbáltam.

- Apollonia jó színész, nagyon jó színész. Apollonia ritkítja párját. Senki sem tud az országban úgy kézzel

lábbal játszani, mint Apollonia. Apollonia szájalomra indítja az erdei vadat is. Persze, egy műveltebb izlésű - Keserű Jónás uram hirtelen kitekintett az ajtón, aztán visszahuzta a fejét s biztosabban folytatta - műveltebb izlésű közönség persze vonakodnék Apollonia kisasszonyt megkoszorúzni. De nekünk, már mint dárdási igazgatóknak, Apollonia kisasszony kincs. Ez pedig végre is a fődolog S az igazat megvallva, - bár nem vagyok épen szívtelen ember, de tudtommal nincs a világon színház, ha legjava művészek játszanak is benne, a mely ne pénzért mérné a művészet isteni italát - az igazat megvallva, nem csupa jószágból és emberszeretetből van, ha Pipiske kisasszony úgy tapasztalja, hogy külömb figyelemben részesül nálam. Végre is, valahányszor játszik, a nézőtér mindig teli van s itt léte nincs a pénztárnak semmi kárára. Mért-mért nem: minek hánytorgatnám. A dolog úgy van, s nekem nincs ellene kifogásom. Meddig lesz úgy s mikor változik: ismét nem keresem. De mert semmi sincsen állandó, annál fogva szeretek példálózni arról, hogy nem ártana, ha lelkem Pipiske is leszállana a dárdási izlés színvonalára. Mindenféle megkiváncsító tulajdonsága a nagy hatásra - az eltökélt akaraton kívül - meg van. Hódítson ott, a hol személy szerint senki sem formál magának jogot a hódításból; a tömegben, mert ez a biztosabb.

Pipiske kisasszony figyelme némi megrettenéssel szaladt Keserű Jónás megeredt nyelve után. Arczán egy hirtelen láng csapott fel. A mit Keserű beszélt, azt csak félig értette, de félig is csak tökéletlenül, csak sejtésképen. Hogy a színház megtelik valahányszor játszik, de hogy nem az ő játéka tölti meg, hanem mégis valami, a mi ő rá

vonatkozik s hogy ennél biztosabb és maradandóbb az Apollonia komédiás hatásával bilincselni magához egy értelmetlen közönség kegyét. A kérdések egész sora támadt föl agyában e dolgok hallatán, de hirtelen az utolsón találta kezdeni:

- Ma is megtelik a színház?

- Legyen nyugodt, megtelik ma is.

- Hajlandó nekem a dolgot bővebben megmagyarázni?

- Egészen bőven magam sem tudom. Csak annyit tudok, a mi közvetlen érinti az érdekemet is és ezt körülbelül el is mondtam.

- Pipiske, Pipiske lelkem, - hangzott e pillanatban az ajtón kívülről s a süket Borcsa néni rájok is nyitotta az ajtót. - Kezdődik a jelenésed Pipiske, gyere-gyere szaporán.

Pipiske ösztönszerűleg - a kötelesség ösztönénél fogva - indult a színpadra. Midőn a keskeny folyosón át egyik ajtón ki, a másikon belépett, szeme egy pillanatra az udvarra tévedt, a hol két legény jártatott két pár párolgó lovat, melyek szerszámán tompán csörgött a kakasharang. Az udvar közepén pedig ott állt a szép mívű úri szán.

A csöndesen, de szaporán havazó idő estére kelve viharossá vált. A kavargó szél föl-föl kapta a már földre hullott havat s újra megtáncoltatta a levegőben. Itt tisztára söpörte az utcát, ott halomra hordta benne a havat. A jó dárdásiak azonban, úgy látszik, hozzá voltak szokva az

ilyen mulatsághoz s hét órára jól megrakodtak a színház nézőterének különben kissé szűken mért helyei. Ha nem is volt épen ember ember hátán, Keserű Jónás uram meglehetett elégedve, mert «a ház tele volt» tisztességesen tele volt a terembei levegőnek nem valami nagy hasznára.

Az ütött-vetett zenekar elvégezte úgy, a hogy a maga mondókáját s a függöny felgördülvén, a kíváncsi közönség elé tárta Lear király országosztó első jelenetének képét.

A dolog elég jó benyomást tett. Learnak (aránylag) hosszabb volt ugyan a szakálla, mint királyi palástja, de annál rövidebb volt a lélekzete, a mi azonban öreg színének hasznára vált. Apollonia kisasszony mint Goneril uszályos vörös bársonyruhát viselt s midőn két kezét két mellére tette s teste e részét megmarkolván, megrázta egész többi tetemét, hogy megmutassa a királyi apának szeretete rendkívüli voltát: igen szerencsésen sikerült a dárdási közönség érdeklődését a jövődők iránt fölkeltenie. Pipiske kisasszony Kordeliára szeretett volna valamely színes ruhát felvenni, ha csak gyenge barackfavirág színűt is. Úgy érezte a próbákon, hogy valahányszor Goneril és Regán elkezdenek csalárdul hizelkedni s nagy szeretetekről áradozni, de kivált mikor ez a gonosz tettetés Learnak jól esni látszott, hirtelen harag támad fel benne s röstelte, hogy le nem szólhatja álnok nyelvű testvéreit rögtön (mert nincs benne a szerepében). Így némán várván aztán, hogy ő reá kerüljön a beszéd sora, lassan valamely dac keletkezett benne, mely hangját is merevebbé teszi: olyanná, a hogy indulatának s nem olyanná, a hogy apja iránt való szeretetének megfelelő. Röstelte tehát a mártíriumai ártatlanság színébe öltözni,

mert nem érezte magát olyan egészen ártatlannak. De már ebből Keserű Jónás, kivel a dolgot közölte, nem engedett. Kordéliának fehér ruhában kell megjelenie. Így jelenik meg mindenütt az egész országban, sőt egész Európában, mint ártatlan szenvedő.

Pipiske tehát a színészi hagyomány szerint öltözött. De már azt nem tudta megakadályozni, hogy lángba ne boruljon az arca, a mikor gonosz testvérei elkezdtek az öreg Leart «szeretni». Az a kis méreg csak felforrt benne megint, szeme szikrázott, ajka szólásra nyílt, de persze - szerepében nem volt ezen a helyen szöveg. Tehát nem szólt ugyan, de igen szerencsésen járult az akcióhoz. És ezenkívül is sikerült neki valami: önkénytelen nagy sikerrel licitált reá Apollonia kisasszonyra. Goneril nagy szavú páthoszáat az ő sértődött lényének vigyázó, szóban fukar, hangban kissé kemény egyszerűsége követte. Szavait nem Learhez, hanem inkább testvéreihez intézte, a mi élöket fokozta s az által, (ő találta ki ezt is) hogy nem mellettök, hanem velök szemben, atyjától jobb kézre foglalt helyet, szembetűnőbb és sujtóbb volt. A dolog a dárdásiakat is szíven találta. Megértették s igazat adtak neki. Igaz, hogy szegény Pipiske e kis diadalt (teljesen el levén a játékkal foglalva) nem vette észre, de Keserű Jónás ott állt a színpalak mögött s csöndesen susogta magában: «Semmit nem értek a dologhoz, ha nagy színész nem lesz belőle». S a mint a játék tova haladt, rá-rá ütött a fejével.

Meg kell azonban vallanunk, hogy a direktor úr néma biztatgatása is kárba veszett Kordeliára nézve, a kinek sem a színpalak, sem a nézőtér közönsége számára nem maradt figyelme, mindent elfoglalt előle a játék s a darab.

Következett a mondat, mely már a próbán is «megpróbálta» egy kissé:

Jó uram!

Nemzöm vagy, fölneveltél és szeretted.
A tartozást én úgy rovom le, mint
Illik s méltó: szeretlek, engedelmes
Vagyok, tisztellek mindenek fölött.
Mért mennek férjhez néném, ha mondják,
Hogy csak téged szeretnek? Én,...»

Pipiske kisasszony megakadt. Mint valamely varázsos érintésre fölkapta fél kezét szívéhez. Arcát erős pír borította el s szeme nyílsebességgel szökött a színpadról a közönség közé, a hol meg is állt mereven egy fejr férfiarcon. A szerepben ez következett: «én, ha egykor tán férjhez mennék». Ama fejr férfiarc tulajdonosa ebben a pillanatban - mert az egész csak egy pillanat műve, - elkezdett tapsolni s a közönség érdeklődése már az előző szavaknál annyira az okos Kordelia pártjára állt volt, hogy a tapsba mindenki szívesen beleugrott.

Arról a mondatról, hogy «ha ő egyszer tán férjhez menne», önkénytelen - esze járásának minden eddigi szokása ellenére - Pipiskének eszébe jutott egy vonzó arc, melyet már jó régen minden előadáson előkelő helyen ott lát. Ehhez a megemlékezéshez csatlakozott - ki tudná a gondolatok villámjárásánál fogva az eszméleti láncolatot ily esetekben megállapítani! - eszébe való visszatérése annak, a mit a direktor délelőtt az öltözőben beszélt. Van-e a kettő közt valami összefüggés? És szeme kiröpült a

nézőtérre s ott találta a fejr arcot. E fejr arc tapsai pedig siettek a színész zavarát leplezni.

Pipiske, ki a sértett érzelm lányos ihletével, szemérmes háborgásával mondta volt el az előző sorokat, zavarát csakhamar szerencsésen illesztette bele szerepébe s a taps megszűntével lágyabban s kissé szégyenkezve folytatta:

«Én, ha egykor
Tán férjhez mennék, akkor az, kivel
Jegyet váltottam, bírni fogja fél
Szerelmem, gondom s tartozásomat.
Úgy mint néném, hogy csupán atyámat
Szeressem, férjhez nem megyek.»

A jelenet végén rendkívül izgatottan hagyta el Pipiske kisasszony a színpadot. Keserű Jónás azonban nem azért igazgató, hogy mindannak, a mi történt, a fenekére ne lárson. Kereshette is őt már Pipiske kisasszony a színfalak körül. Rég más helyről nézte már ekkor Keserű Jónás az előadást. Pipiske tehát bemenekült izgatott szívével az öltözőbe, hova azonban csakhamar Apollonia kisasszony is betért, még pedig nem ok és nem szándék nélkül.

Apollonia kisasszony két orcáján kevesebb, piros bársony ruhája elején pedig több volt a rizspor, mint a hogy Apollonia kisasszony kívánságának megfelelt. (Szeretlen játéka az oka kétségkívül.) Sietett tehát itt a felesleget eltávolítani, ott pótolni a hiányt. Ez a kis munka azonban csak kezeit foglalkoztatta. Szájának más munkát adott a «hatásos» művész.

- Ugyan, édes lelkem Pipiske, mi bajod volt, hogy elakadtál? Azt gondoltam mindjárt megüt a guta, (már mint t. i. tégedet). Szerencsére a közönség elkezdett tapsolni (noha egyáltalán nem tudom minek tapsolt) s ezzel eltakarta a zavart. Azt mondják, valakit megláttál a publikumban és az hozott ki a sodrodból. No, én miattam ugyan ott lehetne első imádóm kísértő lelke is, engem meg nem ijesztene. Nem az, ha huszszor olyan fejér arca volna is, mint annak a gavallérnak, a ki - akár farsangi mulatság lehetne - olyan csengős-bongós szánon csörtetett be Dárdásra, hogy az előadást el ne mulassza. Pipiske szivem, de talán csak nem tőle ijedtél meg? Hiszen úgy gondolom hozzászokhattál már, mert úgy segéljen, itt látom, valahányszor csak játszol. Szép lovai vannak az istenadtának - hova porozza még a vállamat? - de rám ugyan hijába kacsintana. Nem tudod a nevét, Pipiském galambom? Azt gondolom, ez a mi patrónusunk, ez az édeskés Keserű Jónás sok sárga csikájába kerül. Azt mondják - - adta fékom, elkésem a jelenetről, fogja a sleppemet Borcsa néni.

És azzal a megnyugtató öntudattal, hogy Pipiskét vérében hagyta, kiment, s a színpadon sikerrel folytatta Goneril szerepét.

Pipiske kisasszony pedig se szólt se beszélt, hanem komolyan elhatározta, hogy holnap mindent meg fog tudni az igazgató úrtól. És végig játszta szerepét, a nélkül, hogy a fejér férfiarcot a nézőtérén még egyszer felkereste volna.

II. FEJEZET.

(Persze Celesztin úr.)

Aligha szidtak ez este tiz óra körül valakit sűrűbben és cifrábban, mint a rossz időt, mely az előadásról haza térő közönségnek útját állta. Oda menet föl se vették. Akkor jó formán mindenki külön birkózott meg vele s arra nem volt kénytelen. Mert hisz nem kényszerítette senki se, hogy színházba menjen. De már színházból haza okvetlen el kellett menni. Akkor mindenki külön ment, most mind egyszerre veszik igénybe a keskeny járt utat a hóban és sokkal többen kerülnek melléje, mint rája. Akkor mindenki szépen lassan és jól felkészült rá, gondosan bepótlázta magát otthon, most félig se készen, megizzadva, fogyatékosan kapkodván magára a meleg ruhafélét, alig fordult egyet-kettőt s észre se vette hogyan, a többiekkel együtt ottkүн volt a kényelmetlen időben. Kinek a kalapját kapta el a szél, az asszonyoknak a fátylát, ennek lerántotta válláról a panyókára vetett mentéjét, amannak a szeme közé vágott egy összemarok havat, az emberek is taszigálták egymást és a szél kacagta valamennyit és fütyörészve állt odább. Mi csoda, ha a tragikai hatás egy tragikomikus káromkodó karba olvadt fel.

Borcsa néni, a süket veterán, jól begöngyölgette Pipiske kisasszonyt s ők is indulóban voltak kifelé.

A mint kiléptek az öltözőből az immár elnéptelenesedett folyosóra, a folyosó egyik homályos zugából egy férfiú, egy fiatal ember lépett elejbök.

- Bocsánatot kérek, - szólt, s kalapját könnyedén megérintette, - kegyed nemde Pipiske kisasszony?

- Az vagyok.

- A ki ma Kordeliát játszta?

- Az vagyok.

- Mi tetszik? - kiálta Borcsa néni, a ki természetes okoknál fogva persze eddig egy szót sem hallott.

- Még egyszer bocsánatot kérek, hogy ilyen időben, ily helyen ekképen megszólítom. Az okát elmondom, ha egy negyed órára szives lenne meghallgatni.

- Kérem uram, kicsoda ön?

- A nevem Persze Celesztin. Örvedről való vagyok.

- Örvedről?

- Igen, a hol két hónappal ezelőtt játszottak.

- Úgy tetszik, láttam már, alkalmasint akkor. Miről akar velem beszélni?

A fiatal ember körültekintett.

- Csak igen röviden, nagysád legszemélyesebb érdekében.

Pipiske kisasszony egy pillanatig habozott. Azután intett Borcsa néninek, a ki e beszélgetés alatt nyitott szájjal, hol az egyik, hol a másik beszélőre nézett a nélkül, hogy egy szót is megértett volna. «Özveggy Hirtelen Borcsa, az én lakótársam», mond ismét a fiatal emberhez fordulva s a fiatal ember illedelmesen meghajolt özveggy Hirtelen Borcsa előtt. «Ha önnek nincsen ellenére, visszamehetünk hárman az öltözőbe, a hol már senki sincsen; ott elmondhatja, a mi mondani valója van. Borcsa néni igen nagyot hall, miatta egészen nyíltan beszélhet ön.» S ezzel rá is tette ismét kezét a kilincsre s mindhárman beléptek az öltözőbe, a hol egy faggyúgyertya haldokló üszkemaradékán meggyújtottak egy fenmaradt szál gyertyát s minekutána Pipiske kisasszony valami olyas módon, a mit suttogó kiabálásnak lehetne mondani, özveggy Hirtelen Borcsát megnyugtatta volna, kérdőleg nézett a fiatal emberre.

Persze Celesztin úr, a ki eddig igen bátran, elszántan és biztosan cselekedett és beszélt, most némi lámpalázt érzett a szívében. Helyzete, környezete, szándéka s mondanivalója, mind és minden kissé szokatlan volt. Meglehet, igen fontos szolgálatot tesz egy rendkívül szeretetreméltó kisasszonynak, de meglehet, hogy nevetségessé teszi magát előtte. Ő végre is «csak kereskedő», ennek sem a maga gazdája még. De bizonyos, hogy a szándéka jó és egészen önzetlen. Hasznos olvasmányokon értékesre köszörülte izlését s midőn Keserű Jónás uram vándor társasága Örved városában játszott, Persze Celesztin egy pillanatig sem habozott az örvedi többséggel szemben nem Apolloniának, hanem Pipiskének adni a koszorút, kiben a «hazai művészet»

hivatott apostolát látta. Érdeklődésében a szép apostol iránt el is ment addig, hogy Pipiske kisasszony magánéletéről magának biztos tudomást szerzett, de tovább nem. Ez is elég volt azonban arra, hogy azt, a kit mint művészt tisztelt, mint asszonyt becsülje. Mindez és még több efféle már órák óta járt Persze Celesztin agyában keresztül kasul s végre is úgy tetszett neki, hogy a mire vállalkozott, az kötelessége. Meg is kezdte, a mint láttuk, bátran, de a «folytatás» nem minden zavar nélkül «következett».

- Kegyed reményilem nem fog félre érteni, - így kezdé beszédét. - Vegye úgy, mintha régi barátja volnék, s igazság szerint az is vagyok minden igénytelenségem mellett. Meglehet, egy igen nagy bolondságot fogok most elkövetni, de meglehet - meglehet, hogy nem. Mindenkép csak arról legyen meggyőződve, hogy sem megsérteni, sem megszomorítani, sem bármely dolgába betolakodni nem jut eszembe. Igen hő tisztelője vagyok kegyed - a kegyed művészetének s ha e tiszteletem félrevezetett, jó indulatom megérdemli a bocsánatot. Szüleimet voltam meglátogatni (végre!) s hazatérőben Örvedre. Az út hosszú és rossz, s hogy megtudtam, hogy Keserű társasága itt játszik, elég okot tudtam arra, hogy megháljak Dárdáson. Itt a vendéglőben szobát nyitattam s az idő nagyon viharos levén, szobámban vártam az estét, az előadás idejét. Magam voltam, csöndesen voltam; de annál hangosabb volt a szomszéd szoba, melyben két férfihang beszélt föl-váltva. Üvegajtó volt a két szoba közt, melyet a másik szobában egy nagy almáriom takart el. Az üveg azonban két helyen ki volt törve s én a két beszélgetőnek

majd minden szavát megértettem. Sokáig kegyedről volt a szó. Kérem, nem tudom ismeri-e kegyed ama férfiakat.

Pipiske tagadólag rázta a fejét. Persze Celesztin könnyebb lélekzettel folytató.

- Az egyik, mint beszélgetésükből megértettem, már több hét óta látogatja rendszeren mindazokat az előadásokat, melyekben nagysád játszik.

Pipiske úgy tett, mintha valamit mondani akarna, de voltaképen nem akart semmitsem mondani.

- Sőt mi több, mindenkor megveszi és kiosztja mindazokat a jegyeket, melyek ily napokon esti hetedfél óráig el nem kelnek. Ez némi gazdagságra mutat.

Pipiske kisasszony nem jól játszta szerepét, mert egyáltalán nem álmélkodott, nem mutatott meglepetést, a mint illet volna (s tán Persze Celesztin várta is) hanem izgatott figyelemmel leste a fiatal kereskedő beszédét.

- Kegyed, drága kisasszony, egy alávaló ármány áldozatául van kiszemelve. Kegyed egy becsstelen fogadás tárgya. Engedelmet kell kérnem, hogy tovább mondhassam.

- Mondja kérem, mondja tovább, - rebegé Pipiske kisasszony s félve tekintett Borcsa nénire, mintha attól tartana, hogy ezt a süketnek is meg kell hallania. Az aggodalom alaptalan, mert özvegy Hirtelen Borcsa arra használta az időt, hogy egy kissé elszunditson.

- Ama két úr közül az egyik, nyilván az, a ki minden előadására eljár, - folytatá a fiatal kereskedő leeresztett hangon és lesütött szemmel, - egynémely hozzá illő társával fogadás tárgyává tette a kegyed erényét. (Pipiske merészen egyenesedett fel ülő helyén.) Bocsánatot kérek, hogy olyan dolgot hall tőlem, milyenről eddig kétségkívül még nem is hallott. A véletlen tett a két úr beszélgetésének tanújává. Kegyed iránt való tiszteletem s azt hiszem a közönséges becsület is, kötelességemmé tette, hogy nagysádat figyelmeztessem helyzete veszedelmeire.

Pipiske kisasszony felszökött ülő helyéről.

- Kicsoda ön? - kérdé. S ki biztosít engemet arról, hogy nem cinkosa ama két úrnak, hogy nem épen a másík?

Pipiske nyilván nem tudta - vagy legalább is hirtelen meg nem fontolta, - mit beszél. Mert igazában semmi helyes oka nem volt ez inszinuációra. Persze Celesztin úr oly töredelmesen beszélt előtte, hogy töredelmessége miatt bizvást lehetett volna a kettő közül valamelyik, de bűnebánva. Hanem a mellett jámbor szemei, részvéttől lágy vonásai, megindult hangja mind oly hirnökei voltak igaz őszinteségének, miket Pipiske kisasszony csak rendkívül felizgatott állapotában ismerhetett ennyire félre.

- Bántó kérdéséből, - monda szeliden a fiatal ember, - azt látom, hogy az egyiket ismeri. (Pipiske lesujtva ereszkedett székére.) Én - gondolom már egyszer mondtam, - kereskedő vagyok. Szüleimet voltam meglátogatni. Holnap innen tovább utazom haza Örvedre. Kegyedet látom is még és nem is ez életben. Még egyszer

bocsánatot kérek azért, a mit a legtisztább szándékból tettem. Egyet bizonyosan mondhatok még, hogy azt, a mit most elmondtam, kegyeden kívül soha senkinek sem mondtam volna el. Bocsánatot kérek még egyszer s ha megengedi, most el is távozom.

Pipiske kisasszony felállt s végig simítván képén, meglehetősen nyugalommal szólt:

- Maradjon kérem. Köszönöm nagyon hozzám való jószágát. Igen nagy jót tett velem. Soha sem fogom elfelejteni. Számítson lekötelezettjei közé s őrizze meg rólam való jó véleményét. Az isten meg fog segíteni. Nekünk vándorló népségnek sok mindenfélére el kell készülnie. Sokan vétkeznek közülünk s a következményeket egyetemlegesen viseljük. Ne távozzék haragban tőlem. Adja kérem a kezét.

- Oh kisasszony, hogy mondhat ilyet! (Ennél nem tudott Persze Celesztin úr okosabbat mondani, de legalább megcsókolta Pipiske kezét.) Pipiske folytatá:

- Mit fogok tenni, még nem tudom. Mit is tehetek? Én nem ismerem ama két úr közül egyiket sem. Semmit sem tudtam mindarról, a mit ön beszélt, egész maig. Kérem, a nevöket?

- Nem tudom, csak azt tudom, hogy ma déltájt érkeztek ide csöngős szánon.

- Ő tehát az egyik. Látásból ismerem. Feltűnt, hogy az előadáson van, valahányszor játszom. Egyebet nem tudok

róla. Igen, igen köszönöm önnek a szolgálatot. - Ha az isten szeret, ad is rá módot, hogy visszaszolgáljam. Most el kell válnunk. Jó éjszakát. Tartson meg barátságában és el ne kerüljön soha. Hiszen könnyen rám találhat. Mi mindig trombitaszóval járunk.

Özvegy Hirtelen Borcsát felrázták csöndes álmából s az asszonyok elhagyták a vendéglőt, Persze Celesztin pedig szobájába sietett.

A hóvihár kiadta mérget s a két asszony könnyen eljutott a közönség által letaposott utakon a kisdud házhoz, melyben szállásuk vala. Az uton egynél több okuk volt hallgatni, de elég lett volna az az egyetlen egy is, hogy Borcsa néni süket volt. Otthon meleg szoba várta őket. Pipiske téli felöltőjét ledobta s egy rozoga karosszékbe ült. Gondolkoznia volt min, s ha együgyű lányos szíve rózsaszínű ábrándokba szötte volt azt a «fejér férfi-arcot», a mely oly állandósággal kísérté föllépéseit s ma, midőn megzavarta, gyorsan ki is segítette (az általa indított tapssal) a zavarból: most már ennek a dolognak vége s Pipiskének volt elég esze arra, hogy a dolgot (tekintve exponált színészi állását) generalizálja s határozatképen kimondja, hogy hasonló bolondságok nem fognak rajta többé megesni. Ámbár egészben véve kár érte. Az a fejér férfiarc igen vonzó jelenség vala. Egész lénye bizonyos előkelőséget mutatott. Figyelme hizelgőbb volt a tömeg tapsánál. Magaviselete igen diszkrét. Mindent lehetett volna tőle inkább várni, mint a mit a fiatal kereskedő (be furcsa neve van) róla mondott. De másrészt az igazgató beszéde, Apollonia fulánkos fecsegése: minden összevágott (a furcsa nevű) előadásával.

Borcsa néni nyelvén sok kérdés égett, de a kérdések nem szoktak megkocsmásodni, a mit arról a paradicsomos ételről, mely alatt a tűz szintén égett, nem lehet állítani. Minden emberi bölcsesség tehát akkép kénytelen a sorrendet megállítani, hogy előbb biztosítani kell a paradicsomos ételt, ezután következnek a kérdések. Ekkép tett Borcsa néni is, és e pillanatban azért fordul ismét az asztal felé, hogy megterítse. De az asztalon egy kis levélke fekszik Pipiske kisasszony számára.

Pipiske a levél láttára megfejtkezik a mai nap izgalmairól, felszabja a fakult papirost és olvassa a mint következik:

«drágo kisasszon!

«Az onkli Nagyon Beteg És azt sem Tudom hol ál a fejem. Mert pappot sem kíván meg egész nap Nyög és se eszik se Iszik hanem ha drágo ida kisasszon meg szánná hát nekem is Jól esnék mert biz isten el Kárhozik és csak gyűjön haza mentül előbb ha élven látnyi Akarja Hűségese szolgálója

Néhai Nemes Adorgyán János

özvegye gazdasszon.

És csókolom a kezit Jól bétakarózzék, mert nálunk Nagy a hidegség és mindgyarást induljon külömben Későn lesz.»

Pipiske, kit a levél Ida kisasszonynak nevez, annyi izgalmon ment már által e napon, hogy e levél és tartalma hatása szinte meg sem látszott már rajta. Egész nap kísérte az érzés, hogy ő nem olyan lány, mint a többi lányok, a

kik, ha bajok van, anyjok vagy más valakijök keblére borulnak s pityeregve várják, hogy parancsolják meg nekik, a mit tenniök kell és illik, hanem a maga gazdája, a kinek magáért gondolkoznia is, tennie is kell. Ez az érzés estére kelve, mire a levelet megkapta, már egészen urává lett s most sok habozás nélkül, kevés gondolkozás után mondá: «Elmegyek úgy, hogy meg se tudják, hova mentem. Veszítsék nyomomat, hogy utánam se jöhessenek. - De hogyan? A legközelebbi vasuti állomás Örveden van. Megvan!»

Midőn Borcsa néni a párolgó paradicsomos ételt, kettejök mai vacsoráját, behozta a paraszt konyháról, Pipiske kisasszonyt írva találta. Gyorsan telt meg egy kis levélpapiros néhány sorral s Pipiske összehajtogatta, borítóba tette s Borcsa nénihez fordult.

- Borcsa néni lelkem, kérlek szépen, vidd el ezt a levelet a vendéglőbe annak az uriembernek. A nevét ráírtam a címlapra. Hozz róla választ.

Borcsa néni hol a levelet, hol Pipiskét nézte.

- Annak, a ki az öltözőben volt velünk?

- Annak.

- Persze Celesztin?

- Az.

- Hát a paradicsom?

- Visszateszem a tűzre.

- Mit mondjak neki?

- Semmit sem.

- Semmit sem?

- Nem.

- Ejnye! Aztán mindjárt?

- Azonnal.

- Hm! Megbolondult ez a leány? - dörögte a vén asszony olyan formán, hogy rajta kívül mindenki meghallotta volna, ha még annyian lettek volna is a szobában. Azt gondolta a jámbor, hogy csak gondolkozik. Azonban fölszedte a sátorfáját és már indulóban volt.

- Hátha már lefeküdt?

- Költesd föl.

- Nojszen ha olyan jó füle van, mint nekem, akkor dörömbölhetek az ajtaján akár holnap reggelig is.

Ezzel kilépett az ajtón.

Pipiske kisasszony pedig egy fordulóra tűzre tette ismét a paradicsomos ételt, azután oly hirtelen, a mint csak telhetett tőle, összeszedte minden szerte heverő holmiját

és jól, rosszul belegyömöszölte egy pléhsarkos vásárlásába. Mire özvegy Hirtelen Borcsa megfordult a fogadóból, akkorra Pipiske kisasszony már ismét a karosszékekben ült.

Borcsa néni azzal a magyarázattal, hogy «juj be hideg van» egy borítékba zárt névjegyet adott át Pipiskének, a ki a jegyről e szöveget olvasta le: «Örülök, hogy szolgálatára lehetek. Reggel négy órakor.»

Azután mindketten vacsorához ültek, azután mindketten lefeküdtek.

Másnap reggel azonban nem mindketten keltek fel a szokott órában, hanem csak maga Borcsa néni, a ki csodálkozott azon, hogy Pipiske ágya üres. Még jobban csodálkozott azon, hogy Pipiske ládájának a helye is üres. Legjobban csodálkozott azon, a mit a ház népétől hallott, hogy t. i. kora hajnalban egy kocsi állt meg a ház előtt, a melyen a kocison kívül még valaki volt, s hogy Pipiske kisasszony ezen a kocsin elutazott.

Özvegy Hirtelen Borcsának nem volt szüksége süket füleire, hogy rettentő gyanú támadjon benne. A kocsi kerekeinek nyomát követte, egész a fogadóig s ott rögtön világossá lett előtte, hogy az ő ártatlan (most már világosan alamuszi) Pipiskéje megszökött azzal a fiatal emberrel, a kinek a nevét «uram Jézus Krisztus «persze» hogy elfelejtettem!»

A szenzációs eseménynek természetesen gyors híre keletkezett, mely szerencsésen még épen jókor érkezett

két uri emberhez is, a kik abban a pillanatban ültek fel egy cifra uri szánra.

- Hallod, hallod ez nagyszerű!

- Terringettét! - mondja a másik, a kinek arca finom fehérsége dacolt a csipős téli hideggel, - pedig istenemre becsületes lánynak tartottam. Büszke, Csillag! - kiálta a tüszkölő két első lóra, kieresztette hosszú ostorát s egyet durrantott.

- Kár érte! Gyi!

S nagy csilingeléssel, csengéssel, bongással vágtatott ki a szán a fogadó udvarából.

III. FEJEZET.

(Egy haldokló ember.)

A halálra - hiába minden filozófia - soha sincs elkészülve az ember s legkevésbé akkor, mikor rákerül a sor. Persze, erről a válságos pillanatról senki sem számolt még be. Sokszor pokoli gyötrelmek segítik át az embert a nehéz küszöbön. Csak egy pillanatra villámlik el szeme előtt a rémítő lehetőség s ilyenkor görcsösen kap ott virrasztó kedveseinek keze után s üveges szemmel, síri hangon, a rémület sárga színével arcán kiáltja: meg kell halnom, meg kell halnom! Szerencse, hogy nem ér rá ilyenkor a dolog mivoltán gondolkozni. Máskor a kéretlen vendég a

reménység köpenyével takarja el bús jelvényeit. A beteg úgy érzi, mintha állapota jobbra fordult volna. Gyógyulást remél, pihenő álmra hajtja fejét s az ágyánál leselkedő «halál koma» loppal nyújtja ki száraz kezét s csörgő ujjaival alattomosan nyomja le örök álmra a reménykedő szempilláit.

Csak egy van, a mi túlsegít e szörnyű dolog nehézségein bennünket. A tudat, hogy meg kell lennie, okvetlenül, elkerülhetlenül, megrendíthetlen biztossággal, előbb vagy utóbb, de mindenesetre; hogy senki semmiféleképpen magát alóla ki nem vonhatja. Senki! senki! A legerősebb nem kevésbbé, mint a leggyöngébb, a legbátrabb nem kevésbbé, mint a leggyávább. Kérlelhetlensége teszi elviselhetővé. De azért még senki sem mondta meg, miképpen viselte el a döntő pillanatban, s ebben van rémes eredetisége. Másolni nem lehet. Mindenki a maga módja, a maga embersége szerint hajtja végre. Aminek az élet forgalmában becse volt, annak itt nem lehet hasznát venni. Sőt ami ott legfőbb becsű volt, az itt a leghaszontalanabb, ha nem a legterhesebb. A legfőbbet az tanulta volna meg, a ki megtanult volna öntudatosan meghalni. A meghalás tudományára eddigelé jóformán csak a vallás tanította az embereket. A dolog nem veszi gyakorlati értékét azzal, hogy csak a vakhitért cserébe adhatta e tudományt a vallás is. A kik hittek igazán, azok «üdvözültek» is. Napjainkban, midőn az emberek vallásos hite apadóban, a filozófia magával harcban van, a természettudományok pedig, bárha nem lehet is mindazokat, a kiknek a sorsa meghalni, tudósokká tenni, ismét csak annak nyújtanak némi megnyugvást, a ki a hit, a rajongás, a vallás egy nemével csügg e tudományokon: napjainkban nem marad

más hátra, mint hogy az egész emberiség egy karthauzi egyesületté legyen. Memento mori - lesz a jelszó. A törvényhozás s az iskola föladata lesz a halál kényszerűsége elvére alapítani az életet. Az élet ne legyen - vallás nélkül - egyéb, mint a halál iskolája. Valamint a pillanattól fogva, hogy megszülettünk, elkezdjük a meghalás processzusát, azonképen el kell kezdenünk a készülődést is rá, gondolatát soha sem szabad távol tartani magunktól. Az egész életen át folytatjuk a küzdelmet a halál ellen. Ha nem vagyunk az isten lehéből vett halhatatlan lélekkel ellátott lények, akkor egy pillanatra sem szabad felednünk, hogy gép vagyunk, amely a szerint jár le, a mint gondját viseljük, balesettől óvjuk. Bizonyos időn túl nem járhat, de tőlünk függ, hogy mentül tovább járjon, s békével kell elvennünk, ha lejárásához értünk. A ki nem vigyázott, vessen magára, nincs joga zugolódni, térjen vissza az anyaföldbe, melynek szüksége van az ő anyagára, hogy az életrevalóbbakat táplálhassa. Szó nélkül, csendesen, lehetőleg észrevétlen kell kotródnia. Idő előtt meghalni szégyen. Megérdemli, akin megesik. Ott áll minden iskola, minden középület, sőt minden ház homlokán: *vivendo discit mori*: az élet a halál iskolája.

De ez egy későbbi kor vívmánya lesz. Ma még szörnyű kontárok az emberek e tudományban. Mindenkit, ha tizszer csinálta is meg testamentumát, nagyon korán ér a katasztrófa; mikor kopogtat, akkor látjuk be, hogy teljes életünkben mindenha olyan volt minden törekvésünk, úgy találtuk rendezni minden dolgainkat, hogy mentül jobban megnehezítse halálunk óráját, mentül keservesebbé legyen az örök megsemmisülés.

Az életet, a bizonytalant szeretjük; a mi bizonyos, a mit el nem kerülhetünk, arra nem készülünk el. És, különös, mentül jobban szeretünk élni, annál serényebb munkásai vagyunk a halálnak. A flegmatikus ember, a szenvtelenebb, a kevésbé érdeklődő s élvező lassabban ér el a sírhoz. A táncosnak sokszor csak egy keringőjébe kerül, az ingyenc egy ebéden nagy gyönyörrel szürcsöli be mint egy osztrigát. És végzetesen neveli, táplálja magában. A mellbeteg rendszerint bőbeszédű és buja. Úgy hajtja maga-magát a sírba, mint a hogy a kő a hegyről saját súlyával mind jobban kergeti magát le a völgybe...

Nehéz beteg hajlékába lépünk. Az ember, a ki útja végére érkezvén birokra kelt a végzetes mesgyén a halállal, azok közül való, a kik koruknál, eredeti egészségöknél fogva még jó sokáig elkerülhették volna e kellemetlen találkozást. Volt még élni való ideje, élni való ereje; de valamely vigyázatlanság, valamely gondatlanság - mit tudom én - leterítette s most ott vivódik kemény ágyán s maga sem reméli, hogy fölülkerekedjék a birokban. Helyzetének körülményei, nevezetesen a tudat, hogy más véget is érhetett volna még a dolog, hozzájárulván élete tanulságaihoz, egy irigy halálos filozófiát tettek urrá beteg agyában, valamely kegyetlen, kiméetlen hangulatot, melynek élet a látogató, súlyát környezete kinosan érezte.

Persze, környezete nem sokból állott, látogatója pedig alig volt az orvoson kívül, a kit hozzá nem is maga hivatott magához. Mikor eszébe jutott, hogy orvosra volna szüksége, érezte is, hogy későn van. Mikor másnak is eszébe jutott, tudta, hogy már nem segíthet rajta.

Ergerberger Flóriánnak hívták a boldogtalant. Ezt a hangzatos nevet, világos, hogy nem ezen a vidéken szerezte, hanem magával hozta idegen országból. De nemcsak az idegen nevet, magával hozta az idegen országot magát is romlatag keblében. Hozott azután magával két kiskorú gyermeket. S hozott végre magával valamely vagyont is, melyet ki többre, ki kevesebbre becsült, de annál jobban szeretett nagyítani, mentül kevesebbet tudott róla.

A gyermekek nincsenek a háznál. A vagyon szintén a házon kívül van. Az idegen országból is semmit sem látni a házon sem belül, sem kívül. Egy öreg asszony, félig paraszt-, félig uriasféle kísért a ház szobáiban, iparkodik úgy a hogy rendet tartani, ellátja a beteget, parancsol a külső cselédségnek és a mi ideje fönmarad, nagy betűs imádságos könyvével tölti el. Künn tél van, gonosz idő, mely se mezőn se kertben nem ad dolgot. Fonni minek fonna, varrni minek varrna a jó asszony. A mi ruhája van, beéri vele holta napjáig, másra meg nincs se kire varrjon, se kire fonjon. Beszélget istenével, a kitől nyugodalmas halált ohajtana magának kieszközölni, ez immár ő rá nézve a legfontosabb.

Kitipeg, meg betipeg a beteghez, ki a legbelső szobában nehéz lélekzettel vívódik. A verejték gyöngyözik csontjára tapadt sárga bőrén s ollót rég látott haja mint gazdag koszorú szürkén ágaskodik fel homlokán. Szemei kétszer akkorák, mint mekkorák egészséges korában voltak. Lázás fényben égnek és nyugtalanul gördülnek ide s tova. Pillái néha befüggönyzik, de a nyugtalan golyók a rájuk tapadó függöny alatt is forogni látszanak. Száraz ajkai mozognak,

de a kiégett torkából kihörgő hangot nem képesek artikulált szóvá szabályozni, s csak a vén asszonynak e látványhoz hozzászokott szemei képesek a hörgésből kiértetni e szót, hogy: «vizet». Megenyhíti a beteget egy korty citromlével.

És a beteg, a benne munkáló halál szolgálatában siet a kis erőt, melyet az ital adott neki, gyorsan elhasználni.

- Mit jár körülöttem ilyen imádságos ábrázattal? Úgy sopánkodik, mintha engemet akarna sajnálni. Gondoljon magára. Ha igazság szerint menne, már odakünn várna engemet a temetőben régen, nem ólálkodnék itt körülöttem száraz köhögésével. Azzal is engem akar ölni. Számlálja meg, hány szál haja hullott el, hány ránca támadt a képiben. Sirassa el a diót, melyet fölharapni nincsen már foga; tapogassa meg tetemét, és jajgasson érte, a minék híját érezi rajta. Azután ha mindezzel készen lesz, kezdjen el máson sajnálkozni. Ha az a kutya volnék, a mely ott kinn tutol a hidegtől, magát marnám el ettől az ágytól. Egy akasztott embert láttam ebben az életben, ott libeg-lebeg most is, kiölti a nyelvét és jókedvűen veri össze a bokáját. Bár én lettem volna! Bár én lettem volna! Bár én lettem volna!

- Uram Jézus! mormogta az öreg asszony, ki egyébként e kifakadásokhoz már hozzászokott s csak vigyázatlanságból ejtette a Jézust hangosabban.

- Ismerem a ficzkót, - vágott vissza hagymázos feleselő kedvvel a beteg. - Sokat emlegették egész életemben. Csak azért kerülte el az akasztófát, mert akkor még más volt a

divat, nem az a száraz fa, mely olyan furcsa gyümölcsöt terem. Harminc ezüst pénzt adtak érte. Minek állja az embereknek szándokaikban és cselekedeteikben az útját kétezer esztendő óta? Mért nem lehet, hogy az ember egymaga elég legyen férfiú voltában magának? Teli vagytok babonával. Emlegetitek a Jézust, a poklot, a hazát. És az ember küzd és fárad és verejtéke gyümölcse semmi egy-egy puszta babonás szóhoz képest. Jobb lett volna kölyked nyakát kitekerned, mintsem hogy fölneveld s azután egy babonás szót állítson örök válaszfalnak közéd és maga közé. Mit ér a szíved, mit ér az elméd, mit ér az erőd, mit ér a bátorságod? Semmit. Semmit sem ér mindaz, a mi a magadé. Valamennyi fölött uralkodik az, a mi mindenkié: az ostobaság, a babona, a balhit, trónra tett hiú fogalmak, megistenített akasztott emberek. Pápaszemmel nézitek az imádságos könyv betűit, elmétekben pedig az örökséget forgatjátok. Én voltam a legbölcsebb. Aztán jött a nyári napra éjszakeről a hirtelen fürgeteg hideg szél szárnyán. Azon lovagolt a halál. És végig kaszált a levegőben, hogy csak úgy sívított benne tüzes kaszája. És rám öntötte az egyik felhőt, melyet csontos lábával felrugott. Mit tehetek én róla, hogy a nyári nap meleg, a víz meg hideg. Mégis ezért meg kell halnom. Mért voltam bölcs? Vakmerő mért voltam? Mit használt minden? Egyszer csak eljön az idő, a mikor az ember nem elég magamagának. Jaj akkor annak, a ki mássá tette magát, mint milyennek a többi emberek. Bölcsesége örült bolondsággá lesz. De én rajtam ki nem fogtok. Inkább elpusztulok a magam módja szerint, mintsem hogy vénasszonyok által istenben megboldogultnak csufoltassam magamat.

Gyűlöllek, utállak benneteket. Nem hiszek mennyországot, nem hiszek poklot. Jóságtok önzés. Vallástok elmétek lustasága. A természet kötelékei gyarló megszokás. Állatok vagytok. Rosszabbak az oktalanoknál, melyeket ösztönük biztosan vezérel. Titeket bolondít elmétek, bolondít szívetek, bolondít véretek hóbortja. Mindig elég voltam magam magamnak. Most is az vagyok. Hordd el innen sziszegő lélekzetedet. Fuss innen a Gelléltre. Ott a helyed, boszorkány. Hozzám ne nyulj! -

És magára rántotta paplanát, eltakarta verejtéktől fényes képét. A vénasszony pedig legyezte tovább a szerencsétlent, ki a paplan alatt sem hallgatott el. Kidülledt szemei keresztül láttak a szöveten, keresztül a falakon, keresztül a földön a sír fenekére, a hol kiéhezett férgek vártak elaszott földi maradványaira. Keresztül a multon, a hol az az egyetlen, a kit látott, összeverte a levegőben a bokáit. Rémes tánca az akasztott embernek. Varjuk muzsikálnak hozzá, meg a szél. «Mit használ, mit használ minden!» mondogatja százszor is. «Az ember szab magának törvényeket. Azok szerint él, cselekszik és mulaszt. Ha van hozzá esze, boldogul is. De mit használ, ha törvényei csak magának tetszenek. Mások elfordulnak tőlök. Mások más törvényeket tartanak. Ezt is elbírja addig, a míg a teste bírja. De ha nem tőle függő erő az ágyba dönti, a hol egy pohár vizet sem tud segítség nélkül meginni: akkor ellene fordulnak törvényei, kinozzák, üldözik, nem tudják megvigasztalni. Egy korlátolt vén asszony türelme kifog rajta. A buta, babonás boszorkány lesz a megrendíthetetlen bölcs a legnyomorultabbal szemben.»

Az ajtó csikorgás nélkül fölnyilik s halk lépéssel közeledik az ágyhoz az orvos.

A beteg ember elcsöndesedett. Csöndesen veszik le arcáról a paplant. Szeme be van hunyva. Nehéz verejtékcseppek ülnek megfeszült bőrén. A lélekzet gyorsan röpül ki s be félig nyitott keskeny ajkain.

Az orvos megfogja sovány jobb kezét, s a beteg ember mellére teszi fülét.

A beteg nem mozdul.

- Úgy tetszik, alszik.

- Az isten enyhítette meg édes álommal. A lelkének jobban kell, mint a testének.

- Nem kell háborgatni. A holnapi napot úgy sem éri meg.

- Uram s én istenem!

- Nem kell izgatni. Igen csöndes halála lehet.

- Egy rokonát várom haza, egy fiatal leányt, kinek írtam: minden pillanatban itt lehet. Nagyon nagy jó volna, ha életben érhetné.

- Akkor még az éjjel kell megérkeznie. Nincs annak szere, hogy megtoldjuk az elfogyott fonalat. Isten áldja meg. Vigyázzon rá.